

DVA PŘÍSPĚVKY K SYSTEMATICKÉ FENOMENOLOGII

Donn Welton

The Other Husserl: The Horizons of Transcendental Phenomenology, Bloomington (Indiana University Press) 2000, 496 stran.

Anthony J. Steinbock

Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl, Evanston (Northwestern University Press) 1995, 336 stran; německý překlad: *Grenzüberschreitungen: Generative Phänomenologie nach Husserl*, Freiburg (Verlag Karl Alber) 2003, 428 stran.

Recenzované monografie tvoří volný celek, neboť sdílejí téma fenomenologické metodiky v přísném smyslu, opírají se o celek Husserlovy zpřístupněné pozůstalosti (jakož i o materiál doposud jen archivní) a při zachování výkladové preciznosti se snaží o filosofické rozvinutí motivů, které Husserl mnohdy stihl jen načrtnout. Oba autoři jsou navíc spjati institucionálně: Steinbock získal doktorát na universitě ve Stony Brook (stát New York), kde Welton dlouhodobě působí. Zároveň tu jsou ale důležité rozdíly. Weltonova čtyřsetstránková kniha shrnuje desítky let úvah o Husserlově filosofii, má široký záběr, myšlenkovou i formulační hloubku a předpokládá opakované studium. Steinbockova přepracovaná disertace je precizní, filosoficky podnětná a nepochybně představuje velký příslib

do budoucna, nicméně na čtenáře klade podstatně nižší nároky. Tyto odlišnosti se odrazí i v poměru místa, které hodláme oběma titulům věnovat.

Nejrozsáhlejší, první část Weltonova pojednání tvoří analýza tří systémových fází či rovin Husserlovy fenomenologie, již lze podle Weltona rozdělit na statickou či kategoriální, konstituční a genetickou. Říkáme-li „fázi či rovin“, poukazujeme tak k jistému napětí v Husserlových zápisech, které se promítají i do Weltonova výkladu. Zmíněné tři rubriky mají i chronologický a vývojový aspekt, ale tím se nevyčerpávají. Pokud Welton na jedné straně ukazuje, jak se konstituční fenomenologie vyvinula ze statické a genetická z konstituční, pak na druhé straně veškeré jednoznačné schematizace odmítá a předkládá ucelený systém fenomenologických analýz, v němž žádná rovina není jednoduše postradatelná.

Stručně řečeno lze jednotlivé rubriky rozvrhnout takto: Kategoriální fenomenologie strukturně sleduje polaritu noeticko-noematické intencionality a pomocí techniky eidetické redukce analyzuje vztahy závislosti a zakládání v jednotlivých regionech „věcí“ v nejširším smyslu slova. (Statická fenomenologie, jakožto rozšíření fenomenologie kategoriální, navíc zahrnuje metodické zajištění samotné intencionální korelace jako transcendentálního *a priori*.) Konstituční fenomenologie se zaměřuje na problematiku modalizace, která prochází napříč ontologickými regiony a stanovuje nutné podmínky pro vyvození příslušného typu intencionalního aktu či jeho korelátu. Teprve genetická fenomenologie se metodicky odklání

od již *ustavené věci* jako vodítka, tematizuje v plné konkréci čas (od kterého statická fenomenologie abstrahuje, zatímco konstituční fenomenologie z něj využívá pouze abstraktní formu sukcese) a soustředí se na problematiku motivace v proudu pasivní a aktivní syntézy (tj. vnímání na jedné, kulturního vývoje na druhé straně).

Přínos Weltonovy knihy tkví v analýzách, v nichž sleduje vnitřní vývoj Husserlovy filosofie – a to jak v jejích reálných zákrutách a slepých uličkách, tak v logickém myšlenkovém sledu, jehož potenciál je trvale platný. Pečlivému čtení podrobuje především „kartesiánskou cestu“ k transcendentální fenomenologii, tj. onu formulaci statické fenomenologie, která převažuje ve spisech, jež vyšly za Husserlova života, a která k opodstatnění noeticko-noematického a priori využívá proslulé „epoché“, tedy suspenze existence světa. Tato metodika však přináší řadu problémů, mezi nimiž čelnou roli hraje otázka fenomenologické psychologie. Pokud redukcí získáváme subjektivní prožívání jakožto „fenomenologické reziduum“ a subjektivitu ztotožníme s vědomím, jak potom odlišit intencionální psychologii, což je regionální věda, od transcendentální filosofie, jež se od každé regionální vědy musí lišit? Welton ukazuje, že odpovědi, které Husserl v tomto bodě nabídl, nevyhovují.

Projekt statické fenomenologie a fenomenologické filosofie se tím však nehroutí. Kartesiánskou cestu k fenomenologii lze po úpravách přijmout (pod titulem „přímá cesta“) jako jeden ze tří navzájem komplementárních způsobů, jak zpřístupnit

transcendentální sféru. Pokud se metodika „epoché“ vzdá nároku na přímou evidenci (který nahradí požadavkem apodiktivity, tedy náhledu *doplněného argumentací*), může sloužit k uvedení do fenomenologie v rozhořvu se *skeptikem*, který se na transcendentální rovině již pohybuje. Za svou přímočarost ovšem tato metoda platí jistou formální prázdnotou. Tento nedostatek odstraňují dvě metody nepřímé: jednak postup přes intencionální psychologii a za druhé postup přes ontologickou kritiku, který vychází z problémů vyvstávších v rámci pozitivních věd a na transcendentální půdě dospívá přes oblast žitého světa jakožto předpokladu vědy.

Konstituční fenomenologie tvoří přechodový stupeň mezi fenomenologií kategoriální a genetickou. Jelikož fenomén času (od kterého kategoriální fenomenologie zcela abstrahuje) konstituční fenomenologie – jak výše zmíněno – uplatňuje jen jako abstraktní formu, index sukcesivity, a jelikož s jistými korekcemi nadále staví na korelačním a priori „*noéisis – noéma*“, lze i konstituční fenomenologii v jistém smyslu zařadit pod hlavičku „statická“. Oproti většině dosavadních komentátorů Welton zdůrazňuje, že genetická analýza v pravém slova smyslu začíná vždy až tam, kde je čas uchopován ve své konkréci – takže například známé přednášky o vnitřním vědomí času nutno v principu pokládat za analýzu statickou či strukturální, zatímco genetický popis časového vědomí obsahují takzvané „Bernauské rukopisy“, které Husserl zamýšlel po úpravách zpřístupnit veřejnosti. (V rámci *Husserlian* vyšly až v roce 2001 jako 33. svazek.) Po-

dobně ani intersubjektivita není výsadou genetické fenomenologie: pátá kartesiánská meditace podává právě k tomuto tématu statický popis. A rozdíl obou oblastí lze zformulovat i dalšími způsoby: genetická analýza sleduje samo zjevování věcí, zatímco konstituční jen sestupuje k nutným podmínkám již ustavených předmětů; konstituční analýza používá formu intencionality jako základní schéma, zatímco genetická fenomenologie uznává, že tuto „formu“ v poslední instanci nelze oddělit od obsahu; akty non-epistemického postoje jsou v konstituční analýze vykázané jako horizont každé poznávací činnosti, avšak až genetická analýza zkoumá úlohu horizontu v běžném, non-epistemickém bytí.

Genetickou fenomenologii Husserl rozvinul především v přednáškách k „Transcendentální logice“ z počátku 20. let a příslušné rukopisy jsou nyní z velké části dostupné v 11. svazku *Husserlian (Analysen zur passiven Synthesis)*. Welton ukazuje, že tento materiál měl tvořit úvod k *Formální a transcendentální logice*, která staví na předpokladu, že analýzy pasivních syntéz (zjednodušeně: vnímání) již byly provedeny, a zaměřuje se na syntézy aktivní (zjednodušeně: souzení a poznávání). Klíčovou otázkou se na místo korelace stává *motivace*, jež se na straně já odvíjí z *habituace* a na straně světa ze *sedimentace*. „Čistěmu já jakékoli dané *cogitatio*,“ píše Husserl v druhém díle *Idejí*, „již náleží absolutní individuace a samotná *cogitatio* je o sobě čímsi absolutně individuálním. Já není prázdny pólem, nýbrž nositel habitualit – z čehož vyplývá, že má vlastní dějiny,“ a v ruko-

pise z roku 1927 dodává: „Zvyk, jak správně učí Hume, je nejen naše chůva, nýbrž je to funkce vědomí, která utváří svět, ba dokonce každou objektivitu, a v tomto utváření neustále pokračuje. ‚Zvyk‘ je prvotní zdroj každého objektivního udílení smyslu, zvyk jakožto indukce, ale samozřejmě v doprovodu odpovídajícího vyplnění, které je stálou a původní silou, která konstituuje existenci.“ Klíčovými tématy se stává tělesná situovanost a afektivita, asociace jakožto základní princip zkušenostní syntézy, fenomén poukazování v kontrastu k výrazu a pojem žitého světa.

Zde ovšem nutno znovu zdůraznit, že Welton celé naznačené dělení chápe jako hranice v rámci fenomenologické filosofie jakožto systému. Welton sice ukazuje zásadní problémy, na které Husserl narazil při formulaci „kartesiánské cesty“, a nastiňuje u Husserla jistou vývojovou linii, ovšem zcela odmítá rozšířené vyprávění o tom, jak Husserl dlouho zkoušel sestavit Druhého ze smyslových dat, až Heidegger nakonec objevil, že to nejde. Kategoriální a konstituční analýza má pro Husserla ve Weltonově čtení nezastupitelnou úlohu: připravují pole, na kterém se genetická fenomenologie může rozvinout, a poskytnou vodítka, jež může sledovat. Vývoj genetických úvah pak může zpětně vést i k modifikaci předchozích „výtěžků“, avšak to neruší jejich platnost – pouze ji blíže vymezuje.

V závěrečné třetině knihy Welton využívá Husserlovy filosofie ke kritickému rozvinutí: nejprve pomocí nástrojů, které poskytl sám Husserl, a poté nezávisle na něm. Tuto část zde bohužel musím shrnout ještě stručněji

než hlavní výkladový blok. Welton v zásadě postupuje třemi směry. Za prvé se pokouší sblížit Husserla s Kantem, vypracovat metodiku „transcendentální redukce“ jako „transcendentální dedukce“ a oproti Husserlovu původnímu důrazu na kartesiánskou *přímou evidenci* vyhradit na fenomenologické půdě větší prostor pro argumentační *kritiku* jakožto postup, který nás může dovést k nahlédnutí *nepřímému*. Za druhé s využitím Heideggerových a Gurwitschových podnětů promýšlí pojem světa jakožto horizontu, který se *nemůže* stát polem či předmětem. Za třetí – a symetricky k druhému bodu – poskytuje náčrt fenomenologické teorie řeči jakožto komunikace, která převážně setrvává na pre-tematické půdě a kterou lze proměnit v pojmový jazyk, ve slova s (doslovnými a přenesenými) významy apod. jedině pohybem *tematizace*, jenž z fenomenologického hlediska vykazuje zvláštní produktivitu a nelze ho považovat za pouhé „odhalení již daného“.

Souhrnně vzato, Welton nám nepředkládá pouze historické či filologické interpretace, nýbrž filosofický spis, v němž nejde jen o věrné zachycení empirické jednotliviny zvané Edmund Husserl, ale i o samu věc fenomenologie. Právě v českém prostředí by Weltonovy myšlenky zasluhovaly širší diskusi, neboť směřují k fenomenologii žitého světa a dějin, jež by nebyla spoutána chápáním subjektivity jakožto egologického vědomí, a zároveň by ani transcendentální fakta – např. počátek dějin – nepřijímala jako blesk z čistého nebe, u něhož je marné ptát se po příčinách; naopak by je chápala jako výsledek souhry pasivní

a aktivní geneze v přísně fenomenologickém smyslu, aniž by přitom snad propadla domněnce, že aktová struktura, z níž původně vyšel protiklad „*noéisis – noéma*“, je závazná pro všechny fenomény vůbec.

Tímto směrem zachází ještě dále Anthony Steinbock, který do Husserlova systémového projektu, jak ho vložil Welton, přidává kategorii „generativní fenomenologie“. Generativní problematika, píše Husserl v *Kartesiánských meditacích*, se oproti genetickým analýzám týká i otázek „narození a smrti a generačního zřetězení tělesné existence“, tedy žitého světa, jak je *předáván a přejímán* ve sledu pokolení a v kontaktu domovského s cizím. Steinbock se s využitím náčrtů v Husserlově pozůstalosti pokouší o rekonstrukci základních principů generativní fenomenologie, přičemž hlavní důraz klade na Husserlem vyslovenou tezi, že „domovské“ a „cizí“ se ustavuje vždy jen ve *vzájemné* závislosti, a kritizuje u Husserla dílčí tendence k jednostrannému založení „cizího“ ve „svém“, jež mohou nakonec vyústit až v domněnky o Evropě jako „globální“, „celostní“ civilizaci.

Chtěl bych zde upozornit na dva úseky Steinbockova výkladu, které zasluhují samostatnou pozornost. V šesté a sedmé kapitole Steinbock nabízí systematizovaný přehled různých pojetí žitého světa, s nimiž Husserl na různých místech pracuje. Steinbock rozlišuje čtyři pojetí „provizorní“: jimi by se řídila ontologie žitého světa, jak o ní Husserl mluví v *Krizi*, tedy disciplína regionální (nikoli transcendentální) a metodicky omezená na schémata statické intencionality. Jedná se za prvé o „žitý

svět jakožto sféru nahlédnutelnosti“ v kontrastu k vědeckým idealizacím, které vnímat nelze. První, obsahové vymezení se tak ihned převrací v *relační* chápání žitého světa jako základu smyslu, na kterém věda teprve staví. Nicméně tento výměr zas opomíjí fakt, že i vědecké, kulturní a jiné rezultáty se mohou do žitého světa začlenit, a musíme proto přejít k třetí, opět vnitřně obsahové charakterizaci. Žitý svět se nám nyní ukazuje jako pluralita okruhů upoutaných k danému typu subjektivity ve světském smyslu, tj. ke společenské skupině v určité dějinné fázi: každý žitý svět je specifickým způsobem vědecky či jinak vyložen a interpretován. Ovšem tím se vynořuje aporie *neporovnatelných světů*, kterou Husserl na rovině ontologie překonává čtvrtým výměrem: eidetická redukce je s to odhalit struktury platné pro každý žitý svět a zformulovat „universální a priori žitého světa“.

Celý dosavadní výklad, upozorňuje Steinbock, se však stále odvíjí v přirozeném postoji a postrádá transcendentální dimenzi. Na transcendentální půdě lze svět analyzovat metodami *statické* fenomenologie: svět se pak ukazuje jakožto *celek*. Ovšem tento statický výtěžek nutno korigovat určením *fenomenologicko-genetickým*, které zaměřuje pozornost na samo probíhající ustavování smyslu. Z tohoto hlediska se žitý svět u pozdního Husserla vykazuje jako „území“ (*Territorium*), a to ve dvou aspektech: jako světo-horizont a jako *zem* (*Erdboden*).

Druhý výkladový oddíl, na který tu chci alespoň stručným shrnutím upozornit, představují kapitoly 8–10, kde

Steinbock metodami genetické fenomenologie, avšak s pozorností zaměřenou k úkolům fenomenologie generativní, v precizní analýze odhaluje postupný vývoj od pouhé zkušenostní shody přes normalitu, optimalitu a typičnost jakožto zkušenostní formace se stále vyšší afektivní silou a „generativní hustotou“ až k *terénu* jakožto oblasti, s níž jsem důvěrně obeznámen a na niž jsem navyklý, oblasti, která koreluje s habitualitami našich žitých těl. Terén je prosycen normativním významem a je spolupřítomen ve všech pasivních a aktivních syntézách.

Na tomto základě pak může Steinbock načrtnout ustavující dimenze generativní fenomenologie domovského a cizího světa, *Heimwelt* a *Fremdwelt*. (Nejedná se ovšem o *části* jediného žitého světa, neboť žitý svět v transcendentálním registru nepředstavuje celek a nelze mu predikovat početní určení; navíc jsou *Heimwelt* a *Fremdwelt* bytostně asymetrické, a nelze je tedy „sčítat“.) Jelikož se při výkladu snaží alespoň principiálně sledovat fragmentární náznaky z Husserlovy pozůstalosti, nedostane se dál než k základním vymezením: v již vzpomenutém citátu z *Kartesiánských meditací* Husserl generativní fenomenologii zmiňuje jen jako nezbytný úkol budoucnosti, nikoli jako předmět vlastního soustředěného zájmu. V souladu s tezí o simultánním zakládání domovské a cizí sféry Steinbock vytyčuje pole nejen fenomenologické antropologie, sociologie či historie, ale také etiky. V samotném závěru Steinbock nabízí krátké zamyšlení nad samotnou fenomenologií jakožto předmě-

tem generativně-fenomenologického zkoumání. fie navíc ukazují, proč a v jakém smyslu se nám něco „starého“ – včetně oné zvláštní „věci“ zvané fenomenologie – může náhle ukázat „nově“.

Fenomenologie jako přísná věda – to není jen sen, chce se říci poté, co dočteme Weltonovu a Steinbockovu knihu. Z povrchního shrnutí, a více jsem zde nemohl nabídnout, by se mohlo zdát, že oba autoři jen vtahují heideggerovská a „postmoderní“ témata zpět do Husserlova stylu uvažování a vyjadřování. Nemyslím, že by to bylo tak málo, a obě monogra-

fie navíc ukazují, proč a v jakém smyslu se nám něco „starého“ – včetně oné zvláštní „věci“ zvané fenomenologie – může náhle ukázat „nově“. Ani Steinbockův přínos se však podobnou asimilací zdaleka nevyčerpává, a u Weltona to platí mnohonásobně. Tato recenze vzniká v naději, že domácí recepci obou knih neuzavírá, nýbrž zahajuje.

Martin Pokorný